

ZAKAR PÉTER

Katolikus püspökök kinevezésének minisztertanácsai háttere Magyarországon, Erdélyben, a Temesi Bánságban és a Szerb Vajdaságban II. (1851–1852)

Bevezetés

A forradalmaktól megtépzott Osztrák Császárság hatalmának „három karja”, amelyekkel a monarchia biztosítani tudta a rendet, a neoabszolutizmus egyik kiépítője, Karl Friedrich von Kübeck báró szerint a hivatalnokok, a katonaság és az egyház. Az ifjú császár, Ferenc József közismert volt hadserege és tábornokai iránt érzett elismeréséről és bizalmáról. A birodalmat azonban nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is újjá kellett építeni, s a monarchia gazdasági helyzete miatt egyre kevesebbet lehetett a hadsereg és a bürokrácia kiépítésére fordítani. Ezért tett szert a monarchia harmadik „karja”, a katolikus egyház olyan nagy jelentőségre az 1850-es években. A brixeni szemináriumban egy új, a jozefinista szellemtől mentes generáció nőtt fel, akik a későbbiekben kulcsszerepet játszottak az állam és az egyház viszonyának átrendezésében. Klemens Maria Hofbauer egyik buzgó tanítványa, Josef Othmar von Rauscher seckauai püspök a 19. század közepén már a trón és az ol-tár szövetségének buzgó propagátora volt.¹

Az 1849. április 29 – 1849. június 20. között Bécsben ülésező püspöki konferencia – amelyre a magyar korona országaiból csak a zágrábi, a pécsi, a nyitrai és a rozsnyói püspökök kaptak meghívást – Karl Schwarzenberg salzburgi érsek vezetésével már követelte a Rómával való szabad kapcsolattartást, a püspöki hatalom szabad gyakorlását, az állami házassági törvény eltörlését, egyszóval a késői jozefinizmus valamennyi fontos rendelkezésének hatályon kívül helyezését. A kormány azonban nem teljesítette azonnal a püspökök kéréseit. Friedrich Schwarzenberg, akit időközben Ferenc József prágai érsekké nevezett ki, többek között ahhoz a feltételhez kötötte kinevezése elfogadását, hogy a minisztérium engedjen a püspöki konferencia kéréseinek. Ennek ellenére Leo Thun gróf kultuszminiszter csak az uralkodó támogatásával tudott 1850 áprilisában a püspökök számára kedvező döntést kicsikarni. A rendelet azonban kiváltotta a liberális polgárság és a sajtó heves kritikáját.²

1851-ben gyors léptekkel haladt előre az alkotmányosság leépítése. Kübeck elnökletével megalakult az államtanács, amely az uralkodó első számú tanácsadó testülete lett. Május

¹ Rumpler, Helmut: *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*. (Österreichische Geschichte 1804–1914. Hg. von Wolfram, Herwig.) [Wien, 1997.] 341–344.

² Leisching, Peter: *Die Bischofskonferenz. Beiträge zu ihrer Rechtsgeschichte mit besonderer Berücksichtigung ihrer Entwicklung in Österreich*. Wien–München, 1963. 126–161.

23-tól kezdve a minisztertanácsokon az uralkodó elnökölt, majd következett a miniszteri felelősség megszűntetése, hogy végül a „szilveszteri pátens” megszüntesse a korábbi alkotmány érvényességét, és az Osztrák Császárságot egy monarchikus-bürokratikus abszolutizmussá alakítsa át.³

Az állam átalakulásával párhuzamosan módosult a püspökök kinevezésének a folyamata is. Érdekes, hogy az ausztriai történettudomány nagyobb figyelmet fordított az 1848 előtti és az 1867 utáni kinevezésekre, mint a neoabszolutizmus korára.⁴ Ausztriában 1851-ben került sor a st. pölteni, egy évvel később pedig a linzi püspök kinevezésére. Amikor 1851-ben megürült a püspöki szék St. Pöltenben, Ferenc József már a kormányzati rendszer átalakulását kihasználva nevezhetett ki új ordináriust. Az uralkodó választása Ignaz Feiglerére, udvari papjára esett, aki ugyan nem volt karizmatikus személyiség, de lojalitásában feltétlen bízott, és a bécsi egyetem rektoraként nem tartozott a régi vágású, jozefinista papok közé. Az osztrák szakirodalom szerint a magyar püspökök forradalom alatti szereplése miatt az uralkodó számára ekkor még sokkal fontosabb volt a politikai megbízhatóság, mint a jelölt szellemi adottságai. A linzi püspökség betöltésénél 1852-ben már az új, konkordátumra készülő politika szempontjai voltak fontosabbak. Az uralkodó ekkor már döntött egy új, a katolikus egyház számára kedvező házassági pátens kibocsátásáról, amivel elhárultak az akadályok a konkordátummal kapcsolatos tárgyalások elől. Az újonnan kinevezett püspök, Franz Josef Rudigier a feltörekvő papság brixeni csoportjához tartozott, ahhoz a csoporthoz, amely a következő években jelentős befolyásra tett szert az egyházpolitikában.⁵

Alexander Bach belügyminiszter már az 1850. március 26-i minisztertanácson kijelentette, hogy az üresedésben lévő püspökségeket be kellene tölteni, és hogy az ordináriusok kinevezését a nuncius is sürgeti. A kinevezések kapcsán egyeztetett Scitovszky János primással, Karl Geringer báróval, Magyarország helytartójával és Leo Thun gróf kultuszminiszterrel. Megállapodtak abban, hogy néhány püspökséget a nyelvismeret figyelembevételével betöltenek, és hamarosan további kinevezésekre is sort kerítenek.⁶ Viale Prelà bécsi nuncius is sürgette a kinevezéseket, aki erről az álláspontjáról Giacomo Antonelli államtitkárt is értesítette Rómában.⁷

Püspöki kinevezések 1851-ben

1851-ben Magyarországon négy püspök kinevezésére került sor. Elsőként Csajághy Sándor kalocsai egyházmegyes kanonokot neveztek ki csanádi püspöknek. Elődjét, a konzervatív beállítottságú és művelt Lonovics Józsefet 1849. július 21-én váratlanul elfogták Lanzendorfban, amikor marienbadi fürdőkurájából hazafelé tartott. A fogoly püspököt Pozsonyba szállították, és Scitovszky János primás közbenjárására megengedték neki, hogy az irgalmasok házában húzza meg magát. Viale Prelà bécsi nuncius szerint Lonovics tehetséges pap volt, de inkább rendelkezett államférfiúi adottságokkal, mint egyházi képességekkel. Jó

³ Rumpler: *Eine Chance für Mitteleuropa*, 321–323.

⁴ Magyarországon más a helyzet, lásd: Adriányi Gábor: *A Bach-korszak egyházpolitikája*. Budapest, 2009.

⁵ Mayer, Gottfried: *Österreich als „katholische Großmacht”. Ein Traum zwischen Revolution und liberaler Ära*. Wien, 1989. 173–176.

⁶ Kletečka, Thomas – Schmied-Kowarzik, Anatol (Bearbeitet und eingeleitet): II. Abteilung. *Das Ministerium Schwarzenberg. Band 2. 8. Jänner 1850 – 30. April 1850*. Wien, 2005. 253.

⁷ Lukács, Lajos (ed.): *The Vatican and Hungary. Reports and correspondence on Hungary of the Apostolic Nuncio in Vienna*. Budapest, 1981. 397–398.

kapcsolatokkal bírt mind a metternichi kormányzattal, mind annak bukása után a magyar kormányval. Ennek következtében innen is, onnan is fenntartással tekintettek rá.⁸

Lonovicsot Julius Haynau tábornagy nyomására azzal vádolták, hogy 1848-ban részt vett a felosztatott országgyűlés ülésén, hogy ősszel aláírta a püspöki kar uralkodóhoz intézett feliratát, illetve hozzájárult a temesvári dómon a császári sas levételéhez. Október elején szállították Pestre, ahol rövid időre ismét lefoglták, majd az apostoli nuncius és a primás tiltakozása következtében szabadon engedték. Haynau azért járult hozzá, hogy szabadlábban védekezzen, mert szerette volna, ha Lonovics látszólag kényszer nélkül mondott volna le a csanádi püspökségről.⁹ Viale Prelà bécsi apostoli nuncius a csanádi püspökség jövedelmeinek kincstár számára történt lefoglalása miatt is tiltakozott, hiszen Lonovics formálisan még csanádi püspök volt.¹⁰ Az eljárást végül ugyan beszüntették Lonovics ellen,¹¹ de egri érseki kinevezését érvénytelennek tekintették, csanádi javadalmáról pedig lemondatták.¹² 1850 januárjában végül – saját kérésére – a melki bencés apátságba internálták, ahová elkísérte Hopf János udvari papja is.¹³

Lonovics eljárásával precedenst teremtettek, lényegében ezt a megoldást alkalmazták más, hasonló okokból lemondott püspökök esetén is. Lonovicsnak, akit Alexander Bach következetesen a kompromittált püspökök között említett, anyagi vitája támadt lemondása után az osztrák hatóságokkal. Lonovics először is évi 6000 forintos ellátásra tartott igényt.¹⁴ Másodszor 1849 júliusától kezdve melki kolostorba történő megérkezéséig (1850. március 10.) követelte püspöki jövedelmei átutalását. Kéréseit azonban elutasították, viszont kolostorba vonulásától kezdve, amit az adott hónap első napjától értelmeztek, 4000 forint ellátást biztosítottak számára.¹⁵

A csanádi püspökké kinevezett Csajághy Sándor korábban kalocsai egyházmegyes pap volt, aki teológiai tanulmányait Kalocsán, Pesten, majd Bécsben (Augustineum) folytatta. 1846-tól kezdve Nádasdy Ferenc gróf kalocsai érsek titkára volt.¹⁶ Amikor 1849-ben kinevezték kanonoknak és egyúttal tiszai főesperesnek, Scitovszky János primás azt írta Alexander Bach belügyminiszternek, hogy Csajághy elismerésre méltó tulajdonságai miatt az

⁸ Lukács Lajos: *A Vatikán és Magyarország. A bécsi apostoli nunciusok jelentései és levelezése Magyarországról*. Budapest, 1981. 86.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA) Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA) Kabinetsarchiv Geheimakten Nachlass Schwarzenberg Kt. 10. Fasc. III. No 157.

¹⁰ Lukács: *A Vatikán és Magyarország*, 85.

¹¹ Haynau 1850. január 3-án szüntette meg a Lonovics elleni eljárást. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Abszolutizmus kori iratok (Absz. ir.) Pesti cs. kir. hadbíróság 1850-1/136. fol. 890.

¹² Haynau még Lonovics lemondását követően is lehetségesnek tartotta az eljárás folytatását, de 1850. február 6-án kelt levelében kikérte Schwarzenberg miniszterelnök véleményét. Andics Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848 – 49-ben*. 3. köt. Budapest, 1965. 464–465.

¹³ Hermann Egyed: *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idején*. Gödöllő, 1932. 50–52.; Adriányi: *A Bach-korszak egyházpoltikája*, 20–22.; Kletečka, Thomas (Bearbeitet und eingeleitet): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Band 1. 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850*. Wien, 2002. 853.

¹⁴ Kletečka – Schmied-Kowarzik: *Das Ministerium Schwarzenberg*, II. 20–21.

¹⁵ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 13. M. R. Z. 1851:3177.

¹⁶ Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 2. köt. Bor – Éhe. Budapest, d. n. 327.

oldalkanonoki kinevezésre is méltó lenne.¹⁷ Csajághy neve felmerült a székesfehérvári püspökjelöltek között is, kinevezését – másokkal együtt – javasolta Ranolder János veszprémi és Balassa Gábor szombathelyi püspök, továbbá előkelő helyen szerepelt Scitovszky János esztergomi érseknél is. Mivel azonban Csajághyt időközben kinevezték Temesvárra, ezek a javaslatok semmissé váltak.¹⁸

Adriányi Gábor feltételezi, hogy „kiválasztásánál az udvar nyilván bécsi tanulmányait, és a Frintaneumban¹⁹ eltöltött idejét vette figyelembe”.²⁰ A minisztertanácsi jegyzőkönyvek másra engednek következtetni. A Leo Thun gróf kultuszminiszter által 1851. március 4-ére keltezett előterjesztés bevezetésében arról olvashatunk, hogy a Lonovics lemondásával megüresedett püspökség, amely Arad, Csanád, Csongrád és Temes megyék területére terjed ki, és 448 308 katolikus hívőt és 188 plébániát számlál. Nádasdy Ferenc gróf, kalocsai érsek szerint egy tevékenysége, vallásossága és példamutató erkölcsi viselete által magát kitüntetett papot kell kinevezni püspöknek, olyan valakit, aki a papság körében általános tekintéllyel rendelkezik. Az előterjesztő Leo Thun kultuszminiszter Fábry Ignác címzetes püspököt, csanádi nagyprépostot, általános káptalani helyetteset; Farkas Imre székesfehérvári olvasókanonokot; Korizmic Antal veszprémi kanonokot, tiszteletbeli apátot; Csajághy Sándor kalocsai oldalkanonokot; és végül Hoványi Ferenc nagyváradi kanonokot említette a jelöltek között.²¹

A miniszter határozottan Csajághy mellett foglalt állást: Az egyházmegye nagy kiterjedése, az ott élő különböző nemzetiségek, a területén székelő három ortodox püspök rendkívül nehézé teszi a kinevezendő ordinárius feladatát, amely különös gondosságot, bölcsességet és körültekintést kíván. Az ottani papság tovább növeli a nehézségeket, hiszen zömüket vissza kell vezetni a megfelelő keretek közé. Fábry nem elég erős karakter, hiszen 1848-ban, amikor az ottani klérus forrongott és reformokat követelt, lemondott az általános helynökségről, ráadásul túlságosan öreg. Farkas nem ismeri az illír nyelvet és szintén idős. Korizmic dicséretes tulajdonságai ellenére nem eléggé képzett ahhoz, hogy rá lehessen bízni az egyházmegyét. Hoványi egy kis, rendezett püspökségben sikeresen működhetne, de a Csanádi egyházmegyében jólelkűsége miatt nem lehet sikeres. Csajághy Sándor viszont Thun szerint minden szükséges kinevezési feltétellel bír, és ennek 1848-ban is beszédes tanúbizonyságát adta. A miniszter így a minisztertanács jóváhagyásával őt javasolta csanádi püspöknek, és Ferenc József 1851. április 11-én az előterjesztésnek megfelelően járt el.²²

Adriányi Gábor úgy vélte, hogy „kilencéves egyházkormányzata jellegtelen maradt”,²³ Csajághy Sándor mai utóda, Martin Roos lényegesen pozitívabban ítéli meg tevékenységét.²⁴ Az új püspök felszentelését követően igyekezett kiszabadítani még mindig börtönben

¹⁷ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 10. M. R. Z. 1849:3139.

¹⁸ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1851:1252.

¹⁹ A bécsi Augustineumot alapítója, Jakob Frint után Frintaneumnak is hívták.

²⁰ Adriányi: *A Bach-korszak katolikus egyházpolitikája*, 55.

²¹ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M. R. Z. 1851:765.

²² ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M. R. Z. 1851:765.

²³ Adriányi: *A Bach-korszak egyházpolitikája*, 55.

²⁴ Roos, Martin: *Die alte Diözese Csanád. Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923. Teil 3: Vom Absolutismus bis zur Aufteilung 1851–1923. Teilband a/ 1851–1889*. Szeged–Nagybecskerek–Temevár–München, 2014. 20–134.

szenvedő papjait.²⁵ Viale Prelà apostoli nuncius a legkegyesebb, legbuzgóbb és legelvhűbb főpásztorok között tartotta számon.²⁶ Csajághy végiglátogatta egyházmegyéjét, és nagy gondot fordított a papi lelki gyakorlatok és a népmissziók megszervezésére is. Új struktúrát alakított ki egyházmegyéjében, azt 6 fő- és 23 esperes kerületre osztva.²⁷ Tekintettel hívei soknemzetiségű voltára, papjaitól megkövetelte, hogy ismerjenek legalább két megyéjében használatos nyelvet. Számos kápolnát és templomot építtetett, és – a korszellemnek megfelelően – különösen a Mária-tisztelet elterjesztése mellett szállt síkra.²⁸ Letelepítette Temesváron a szegény iskolanővéreket, és aktív szerepet játszott Temesvár közéletében, amit a város 1858-ban díszpolgári címmel ismert el.²⁹

Akármilyen odaadóan is kormányozta Csajághy új püspökségét, a Csanádi egyházmegyről a császári hatóságoknak továbbra sem volt jó véleményük. Amikor 1852. március 17-én a minisztertanács a nagypréposti, illetve az olvasókanonoki stallumok betöltéséről tárgyalt, Johann Coronini cs. kir. tábornok, a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság katonai és polgári kormányzója megjegyezte, hogy a jelöltek egyikénél sem beszélhetünk különleges érdemekről, mivel a forradalom alatt a káptalan tagjai jó esetben lavírozással összekötött passzivitásba süllyedtek. Mivel azonban az előléptetésre javasolt személyek ellen konkrét kifogásokat nem lehet számba venni, a kormányzó és a kultuszminiszter is támogatta Csajághy Sándor püspök javaslatát. Oltványi Istvánt így 1852. március 28-án kinevezték nagypréposttá, Gábriel Józsefet pedig olvasókanonokká.³⁰

Thun 1851. április 12-én a váci és a székesfehérvári püspökség betöltésére tett javaslatot a minisztertanácsnak. Scitovszky János mellett kikérte Palugyay Imre nyitrai, Karner Antal győri, Balassa Gábor szombathelyi és Ranolder János veszprémi püspök véleményét is. Így összesen húsz pap került szóba, természetesen más-más sorrenddel, ami a kultuszminiszter számára tág mozgásteret biztosított javaslatának megfogalmazása során. Ranolder János a javadalmakra az alkalmasságot figyelembe véve, sorrendben Roskoványi Ágoston egri olvasókanonokot és tiszteletbeli apátot; Csajághy Sándor kalocsai oldalkanonokot; Sárkány Miklós bakonybéli apátot; Girk György címzetes püspököt, kalocsai nagyprépostot; Fogarasy Mihály címzetes püspököt, nagyváradai apát-kanonokot; Bezeredy Miklós címzetes püspököt, veszprémi kanonokot; Markl Ignác címzetes apátot, veszprémi kanonokot; végül Korizmic Antal címzetes püspököt, veszprémi kanonokot ajánlotta. Balassa Mihálynál a sorrend: Fogarasy; Viber József tiszteletbeli apát, esztergomi kanonok; Roskoványi; Fábry Ignác címzetes püspök, csanádi kanonok; Szenczy Ferenc tiszteletbeli apát, szombathelyi kanonok; és végül Csajághy. Karner Antal a Girk, Roskoványi, Hoványi Ferenc nagyváradai kanonok sorrendet állította fel. Scitovszky 1850. április 19-én Vácra Roskoványi, Fogarasy, Sárkány, majd 1851. április 5-én arra az esetre, ha a kormány nem bízna jelöltjeiben, Fábry, Viber, Csajághy sorrendet javasolt, amit végül Roskoványi, Viber, Csajághy sorrendre módosított. A dolgot tovább bonyolította, hogy Magyarország helytar-

²⁵ Csajághy Sándor – Leo Thun-nak. Radna, 1851. november 25. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) D 4 K. K. Ministerium des Cultus und Unterrichtetes 31. cs. 67. tétel.

²⁶ Lukács: *The Vatican and Hungary*, 416–418.

²⁷ Roos: *Die alte Diözese Csanád. Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923. Teil 3: Vom Absolutismus bis zur Aufteilung 1851–1923 Teilband a/ 1851–1889*, 20–134.

²⁸ Petri, Anton Peter: *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*. Marquartstein, 1992. 272–273.

²⁹ Bugarski, Stevan (Studii și ediție): *Lyceum Temesvariense*. Timișoara, 2008. 539.

³⁰ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. M. R. Z. 1852:826.

tója, Karl Geringer báró viszont Susich György győri kanonok kinevezését támogatta. A je-
lölteket között szerepelt még Daróczy Zsigmond pécsi kanonok és Dellinger János nagyvára-
di olvasókanonok, az utóbbi azonban a minisztertanácsi ülés előtt meghalt, Csajághyt pedig
csanádi püspökké nevezték ki.³¹

Thun ez alkalommal is részletesen jellemezte az egyházmegyét. Eszerint a váci püspök-
ség Pest és Csongrád megyékre, Nógrád és Heves megye egy részére és a kun kerületre ter-
jed ki. 570 000 lélekből 320 000 katolikus, 230 000 protestáns. A 110 plébániához tartozó
hívek nagyobb része magyar, ezért a magyar nyelv ismerete alapvető, azonban részben a
szláv, részben a német nyelv ismerete is szükséges. A református és evangélikus hívők szá-
ma is magas, ráadásul a papság morális széthullása a Váci egyházmegye vezetését nehezíti
és fáradtságossá teszi.³² A forradalmi időkben a székhelyet elpusztították, és egy gyengekező
káptalani helyettes választottak, ami alapvetően hozzájárult a papi kötelek felbomlásá-
hoz,³³ ezért javasolta a primás és az Esztergomban összegyűlt püspökök a püspöki szék be-
töltését. A püspöknek erős embernek kell lennie, aki évente tart kánoni vizitációt, képzett
teológusnak, makulátlan erkölcsűnek, erős akaratúnak, a kormány és Ófelsége hívének kell
lennie.³⁴

A váci szentszék 1849. szeptember 7-én – érezve felelősségét, hogy a forradalom alatt
kicsúszott a kezéből az egyházmegye irányítása – egy meglehetősen bűnbánó hangvételű
hűségnyilatkozatot intézett az uralkodóhoz. Ebben legmélyebb köszönetüket fejezték ki Fe-
renc Józsefnek „ezen egyházra nézve veszélyes háború” befejezéséért és az ahhoz szükséges
áldozatokért. Megújították hűségesküjüket, és hibáikért – amelyek megszüntetését ígérték
– kérték bocsánatát. Szintén kérték azoknak a papoknak és civil alkalmazottaknak a szaba-
don engedését, akik önként csatlakoztak a felkeléshez. Befejezésül tudatták, a szentszék –
miközben minden nap imát zeng Ócsászári Felségéért – mindent megtesz a rend és a tör-
vényes uralkodó iránti hűség helyreállítása érdekében.³⁵

A kultuszminiszter szerint a szükséges feltételeknek csak Roskoványi Ágoston egri ka-
nonok felelt meg, aki rendkívül egészséges, és a vallásosság és a jó erkölcsök terjesztésében
sikeresen tevékenykedik. Magas szintű teológiai ismeretekkel bír, és a széküresedéskor bi-
zonyította, hogy képes vezetni egy egyházmegyét. Ugyan nem kíván betölteni egy püspök-
séget, de várható, hogy a királyi hívásnak engedelmeskedni fog. 1851. április 29-én az új
székesfehérvári püspök kinevezése mellett az ő kinevezését is aláírta Ferenc József.³⁶

³¹ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1851:1252.

³² A Cegléden 1849. június 21-én tartott papi gyűlés felmondta az engedelmességet a váci káptalan-
nak, kétségbe vonta a káptalan szükségességét, és demokratikus egyházkormányzatot követelt. A
jelenlevők Bobory Károly ceglédi plébánost megválasztották a lemondott Szarvas Ferenc káptalani
helynök helyére kormányzónak. Üdvözölték a függetlenségi nyilatkozatot, és hűségüket nyilvání-
tották Magyarország kormányzója és kormánya irányában. Tragor Ignác: *Vác története 1848–49-
ben*. Vác, 1908. 188–195.

³³ A Váci káptalan 1849. június 23-án értesítette a váci, verőcei, szendehelyi és koldi lelképásztoro-
kat, hogy négyesztendei kormányzás után Szarvas Ferenc székesegyházi főesperes és kanonok úr a
káptalan-helyettesi hivatalról lemondott, helyébe Mericzay Antal pesti főesperes urat választották.
Cegléden ugyanakkor Bobory Károlyt választották meg megyei kormányzónak, s ezzel a szakadás
veszélyét idézték elő. Figyelmeztették azokat, akik nem vettek részt eddig a szakadásban, hogy to-
vábbra is maradjanak hűek a törvényes káptalani helyetteshez. Váci Püspöki és Káptalani Levéltár
Kancelláriai iratok Circulares 1847–1849. 1849: szám nélkül, dátum szerint.

³⁴ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1851:1252.

³⁵ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 10. M. R. Z. 1849:3285.

³⁶ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1851:1252.

Roskoványi szintén tanult az Augustineumban, filozófiai doktorátust szerzett, majd 1832-ben pappá szentelték. Gyorsan haladt előre a ranglétrán, 1836. július 30-án nevezték ki egri kanonokká. Jelentős volt irodalmi működése, számos egyházi munkát írt, miközben 1841-ben átvette az egri papnevelő intézet irányítását. A szabadságharc leverését és Lévy Sándor nagyrépost, káptalani helyettes letartóztatását követően választották meg helynöké. Váci főpásztorként 1852-ben bérmakörutat szervezett, amelynek keretében végiglátogatta egyházmegyéjét. Évente lelkigyakorlatokat szervezett a papságnak, és támogatta az ájtatos társulatok terjesztését. Az alföldi, tanyasi nép lelki gondozását népmissziókkal kívánta biztosítani. 1852–1858 között négy új alesperességet hozott létre. Gondoskodott beosztottai jobb anyagi ellátásáról. A papi nyugdíjalap javára gyűjtést szervezett, és jelentős összeggel támogatta templomok, iskolák és plébániák felépítését és karbantartását. Mindközben híres könyvgyűjtő volt, aki irodalmi téren is folyamatosan alkotott. A katolikus teológiának főként forrásgyűjteményével tett nagy szolgálatot. 1859-ben Ferenc József – saját kérésére – nyitrai püspökké nevezte ki. Ultramontán meggyőződését, amelyek még bécsi tanulmányai során alakultak ki, haláláig megőrizte.³⁷

Szintén 1851. április 12-én terjesztette a minisztertanács elé Thun a Székesfehérvári püspökség betöltésére vonatkozó javaslatát. Scitovszky János Székesfehérvárra 1849. december 26-án kelt levelében Rimely Mihály szentmártoni apátot, Girk György címzetes püspököt, kalocsai nagyrépostot és Dellinger János nagyváradi olvasókanonokot javasolta (legutóbbi időközben elhunyt). 1851. március 6-án Sárkány Mihály bakonybéli apátot, Deáky Zsigmond címzetes püspököt, győri kanonokot; Zichy Hippolit kanonokot, váci plébánost; és Daróczy Zsigmond pécsi kanonokot javasolta, és a következő sorrendet állapította meg: Girk, Deáky, Zichy. 1851. április 5-én viszont már Farkas Imre székesfehérvári olvasókanonok mellett foglalt állást, „erőtéljes tevékenységére” hivatkozva, akit korábban előrehaladott életkora miatt nem javasolt. Magyarország helytartója 1851. március 30-án kelt levelében Farkast nagyon jámbor papként jellemezte, aki a forradalmi zavarok idején rendíthetetlenül a jó ügy mellett nyilatkozott, ami miatt menekülésre kényszerült a forradalmárok elől. Egyébként Geringer megismételte azt a korábban már hangoztatott véleményét, hogy a Székesfehérvári püspökség élére Körmöczy Imre nagyváradi kanonokot kell kinevezni.³⁸

A Székesfehérvári egyházmegye egyike volt a legkisebb magyarországi egyházmegyéknek. 152 000 katolikus, 79 000 protestáns, 4000 görögkeleti és 7000 zsidó hívő élt a területén. A magyar nyelvismeret 61, a német 48, a szláv (szlovák) 4 plébánián volt szükséges. Thun szerint az egyházmegye papsága 1848-ban nemcsak néhány egyháziatlan büntetett követett el, hanem oly mértékben áthatotta a magyar fanatizmus, hogy több papot hadbíró-sági eljárás alá kellett vonni.³⁹ Az előterjesztő szerint Farkas Imre kanonok minden tulaj-

³⁷ *A Váci egyházmegye történeti névtára. Második rész: A papság életadatai.* Vác, 1917. 653–655.; Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* München, 1973. 439.; Adriányi: *A Bach-korszak katolikus egyházpolitikája,* 57.

³⁸ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1851:1252.

³⁹ 1849 őszén a székesfehérvári káptalan több tagja ellen eljárást folytattak a pesti hadbírószágon. Schwanfelder József kanonokot az öt havi vizsgálati fogságon túlmenően hat havi fogházbüntetésre ítélték. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószágon 1849-1/212. 235-239, 242. fol. Két papot, Mansbarth Antal csákbérenyi és Streith Miklós vertesboglári plébánost kivégezték a császáriak. König Mór, Barsi József, Pados János pedig börtönbüntetést kapott a forradalom és szabadságharcban játszott szerepéért. Mózessy Gergely: *A székesfehérvári egyházmegye 1848/49-ben.* In: Csurgai Horváth József – Demeter Zsófia (szerk.): *Közlemények Székesfehérvár történetéből.*

donsággal rendelkezik, amivel egy püspöknek rendelkeznie kell. Noha hatvanhárom éves, erőteljes testfelépítésű és nagyon egészséges. A császári ház iránt érzett hűsége következtében a felkelés időszakában Stájerországba kellett menekülnie.⁴⁰ Bírja a papság és a nép bizalmát, amit Fábrynak és Girknek – akiket össze lehet vele hasonlítani – még meg kellene szerezni. Mindezek figyelembevételével a miniszter Farkas Imrét javasolta székesfehérvári püspöknek, akit az uralkodó 1851. április 29-én ki is nevezett.⁴¹

Farkas Imre gyermekkorra a napóleoni háborúk időszakára esett, egy ízben tanulmányait is félbe kellett szakítania a harcok miatt. 1804-ben belépett a piaristák közé, de négy év elteltével átlépett a Székesfehérvári egyházmegyébe. Tehetséges diák volt, ezért – Székesfehérvár mellett – a pesti központi szemináriumban is tanulhatott. Szerette a latin nyelvet, egyik költeménye, egy elégia már 1807-ben nyomtatásban is megjelent, és a bölcsészettudományok doktori címét is megszerezte. 1808-ban a székesfehérvári papnövéndékek közé lépett, teológiai ismereteit a pesti központi szemináriumban tökéletesítette. 1813-ban szentelték pappá, három évvel később már váli plébános volt, ahol Ürményi József országbíró támogatásával új templomot építtetett. 1833-tól székesfehérvári plébános, két évre rá budai főesperes és a szeminárium rektora.⁴²

1835-ben székesfehérvári kanonokká, majd címzetes apáttá nevezték ki. A szabadságharc alatt Farkas már éneklőkanonok volt, s mint ilyen lelkesen üldözte a forradalmárokat, és készségesen támogatta a császári csapatokat. Neve felmerült a csanádi püspökjelöltek között is, de Thun az ott használatos nyelvek ismeretének hiánya miatt elvetette jelölését.⁴³ 1851-es székesfehérvári püspöki kinevezése az Osztrák Császárság számára jó döntésnek bizonyult, beiktatásán Albrecht főherceg is részt vett. Többször végiglátogatta egyházmegyéjét, kortársai kiemelték ékesszólását és azt, hogy „szívből beszélt és a szívhez szólt”. Szigorúan ragaszkodott hivatalos levelezésében a latin nyelvhez, ugyanakkor a székesegyházban tartott magyar nyelvű prédikációi közkedveltek voltak. Érdemeit a Szent Lipót Rend középkeresztjével ismerték el, 1864-ben pedig valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. Különösen szívén viselte az egyházi intézmények, az iskolák és a szegények sorsát. 1866. január 7-én hunyt el.⁴⁴

Szemben Farkas Imrével, akit még a *Magyar Katolikus Lexikon* szerzői sem emlitenek, Haynald Lajost méltatói a 19. század legkiemelkedőbb egyházi személyiségei közé sorolják. Haynald tanulmányai során megfordult nemcsak a bécsi Pázmáneumban, hanem az Augustineumban is, ahol doktori fokozatot szerzett. Széleskörű érdeklődése kiterjedt nemcsak a botanikára, hanem például a magyar köz- és magánjogra vagy a süketnémák oktatására is. 1846–1847-ben Kopácsy József primás titkára, majd annak halála után érseki

„Akit szolgáltak egy árva hon volt” (Madách Imre). Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Székesfehérvár, 2000. 195–211.

⁴⁰ 1848 májusában a magyar hatóságok összeírták és elkobozták Farkas Imre javait. Jellemző, hogy könyvtárában 2451 könyvet találtak. Csurgai Horváth József – Hudi József – Kovács Eleonóra (szerk.): *Források Székesfehérvár történetéből I. Az 1848.49. évi forradalom és szabadságharc forrásai*. Székesfehérvár, 1998. 390–396.

⁴¹ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1851:1252.

⁴² Pauer, Joannes: *Historia dioecesis Alba-Regalensis ab erecta sede episcopali 1777–1877. Cum introductione de vicissitudinibus civitatis et capituli olim collegiati*. Albae-Regiae, 1877. 312–313.

⁴³ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M. R. Z. 1851:765.

⁴⁴ Pauer: *Historia dioecesis Alba-Regalensis ab erecta sede episcopali 1777–1877*, 314–315.; Károly János – Nyírák Sándor: *Emlékkönyv a Székesfehérvári püspöki megye százados ünnepére*. 1877. Székesfehérvár, 1877. 186–191. Adriányi Gábor szerint püspöki működése „elégé jellegtelen” maradt. Adriányi: *A Bach-korszak katolikus egyházpolitikája*, 55–56.

irodaigazgató lett.⁴⁵ Az ő karrierje Esztergomból indult, és szoros kapcsolatban állt az érsekség 1848–1849-es történetével és Simor Jánossal, akit Bécsben ismert meg. Haynald ellen, aki ellenezte a függetlenségi nyilatkozat kihirdetését, főként Lakner István hédervári segédlelkész szervezkedett, aki az egyházi főhatóság akarata ellenére szeretne volna elérni visszahelyezését Esztergomba, ahol korábban szolgált. 1849. május 26-ról 27-re virradóan az esztergomi macskazenével juttatták kifejezésre az irodaigazgatóval szembeni ellenérzésüket, majd lakosztályának ablakait kövekkel zúzták be.⁴⁶ Mivel Palkovics Károly kormánybiztos jelentései sem tartalmaztak semmi biztatót Haynaldról, 1849. június végén Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter erélyes követelésére eltávolították a hivatalból, de néhány héttel később, miután a magyarok visszavonulásra kényszerültek a túlerő elől, Scitovszky utasítására visszahelyezték állásába.⁴⁷

Scitovszky az egyház helyzetét azzal is megpróbálta javítani, hogy felterjesztette a belügyminisztériumnak a forradalom alatt a császáriakhoz és a konzervatív eszmékhez hűséges papok névjegyzékét. A belügyminiszter 1849. december 28-án kelt előterjesztésében foglalkozott a kitüntetendő esztergomi főegyházmegyei papok kérdéskörével. Bach megállapította, hogy az érsek összeállította azoknak a lelkészeknek a névsorát, akik a magyarországi felkelés alatt tanúsított magaviseletük miatt különleges elismerést érdemelnek. Azokról is jelentést tett, akik hűtlenül csatlakoztak a felkeléshez. Az előbbieket kérte, hogy a kitüntetések és dicséretetek hozzá küldjék, hogy személyesen adhassa át azokat. Bach szerint a Scitovszky és Geringer által felterjesztett, dicséretet érdemlő esztergomi egyházmegyei papokat két csoportra lehet osztani. Az elsőbe azok tartoznak, akiket a felkelők császári ház iránt érzett hűségük és buzgóságuk miatt megbüntettek; őket arany vagy ezüst lelkézi érdemkereszttel javasolják kitüntetni.⁴⁸ A másodikba azokat sorolták, akik hűségük miatt elmenekültek a felkelők elől, így vagyonukat elrabolták; mindezért dicséretben kell őket részesíteni. Haynald Lajost Fába Tódor kémendi, Martinkovics Péter nyitrasárfői és Mucha Ignác buda-krisztinavárosi plébános társaságában arany lelkézi érdemkereszttel tüntették ki az uralkodó 1850. január 1-jén kelt döntése szerint.⁴⁹

Thun 1851. augusztus 12-én kelt előterjesztése szerint az előző (Ludwig von Wohlgemuth cs. kir. altábornagy) és a jelenlegi (Karl Philipp zu Schwarzenberg herceg) erdélyi polgári és katonai kormányzó szerint szükséges egy koadjutor püspök kinevezése Erdély-

⁴⁵ Lakatos Andor: *Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 7. évf. (1995) 3-4. sz. 103–107.

⁴⁶ HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróóság 1849–1/434. 560–563. fol.

⁴⁷ Horváth Mihály rendeletei: Esztergomi Primási Levéltár (EPL) Archivum Ecclesiasticum (AE) Acta Vicariatus Strigoniensis (AVS) Num. Princ. I. V 385. 3. cs. 1849:897, 948. E két levél fogalmazványait közölte Fazekas Csaba: *Dokumentumok Haynald Lajos 1849. júniusi hivatalvesztésének történetéhez*. Századok, 135. évf. (2001) 1. sz. 169–180. Fazekas Csaba szerint Haynald népszerűtlenségének Esztergomban az volt az oka, hogy az irodaigazgató nem engedte kihirdetni a függetlenségi nyilatkozatot az egyházmegyében. Végül azonban 1849. június 5-én az Esztergomi Főegyházmegyei Hatóság is kifejezte hódolatát a függetlenségi nyilatkozat és a Szemere-kormány irányában. PL AE AVS Num. Princ. I. V 385. Num. Princ. I. V 385. 2. cs. 1849: 785.

⁴⁸ A „*Piis meritis*” [„Kegyes érdemekért”] felirattal ellátott arany, illetve ezüst érdemkeresztet I. Ferenc alapította 1801. július 9-én kiadott rendeletével. Lényegében egy passiókeresztről van szó, amelynek közepén egy köriratban olvasható a felirat. A kitüntetés célja a harcmezőn különösen bátor cselekedeteket végrehajtó tábori papok elismerése volt. 1849-ben tehát eltértek a korábbi szokásoktól. Bielik, Emerich: *Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge und des apostolischen Feld-Vicariates*. Wien, 1901. 168.

⁴⁹ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 15. M. R. Z. 1849:4866.

ben. A kultuszminiszter ismertette Kovács (Kováts) Miklós erdélyi püspök, valamint Scitovszky János esztergomi és Nádasdy Ferenc gróf kalocsai érsek véleményét, ki lenne alkalmas erre az állásra. A két kormányzó szerint a püspökség nagyon elhanyagolt állapotban van. Kovács Miklós püspök öreg, nyolcvannégy éves, gyenge fizikai állapotú, és környezete kormányellenes szellemű. Már Wohlgemuth javasolta, hogy a püspökség irányítását megfelelő emberre kell bízni, Kovácsot pedig le kellene mondatni. A püspök maga is egy koadjutor kinevezését kérte „*cum jure successionis*”.⁵⁰

Ismertette Thun a püspökség helyzetét is. Az Erdélyi püspökség egész Erdélyt magában foglalja, kivéve egy kis részt, ami Nagyváradhoz tartozik. 214 000 hívének zöme magyar anyanyelvű, olyannyira, hogy öt híján mind a 208 plébánia magyar nyelvű. A magyar mellett a német nyelv ismerete is szükséges. Huszonnégy év alatt csak egyszer volt kánoni vizitáció a megyében. A beteg püspök 1849 óta távol volt székhelyétől, és mivel Veszprémi Pál általános helyettesként nem tudott intézkedni, 1850-ben lemondott hivataláról.⁵¹ A püspökség kormányzata így a püspöki kancellária, nevezetesen a titkár, „egy székelő pap” kezébe került;⁵² miáltal – amint Schwarzenberg megjegyezte –, a jó javadalmak „a magyar párt” híveinek kezébe jutottak, és ezek az erők egyházi téren is a forradalom érdekében dolgoznak. A forradalom leverése, tehát évek óta nem jelentek meg püspöki körlevelek, s hogy milyen gonosz szellem uralkodik, azt jól mutatják az 1848-as kolozsvári és marosvásárhelyi papi gyűlések, ahol a cölibátust, a börtönt, az egyházi ruházat viseletét eltörölték, Gyulafehérváron pedig egy bizottmányt hoztak létre, hogy a fiatal klérus az egyházmegye demokratikus szellemű működésének szabályzatát kidolgozza.⁵³

A javasolt személynek jó erőben lévő, mindkét nyelvet ismerő, jól képzett, buzgó, öfelségéhez hűséges papnak kell lennie, és olyannak, aki a sok felekezet között sikeresen képviselheti a katolikus vallást. Az említett javaslattevők 11 főt javasoltak: Biró László szatmári kanonokot; Daróczy Zsigmond pécsi kanonokot; Deáky Zsigmond győri kanonokot, címzetes püspököt; Fábry Ignác csanádi általános káptalani helynököt; Fogarasy Mihály címzetes püspököt, nagyvárad kanonokot; Győrffy László címzetes püspököt, nagyvárad káptalani helynököt; Haynald Lajost, a primási kancellária irodaigazgatóját;⁵⁴ Hoványi Ferenc nagyvárad kanonokot; Kedves István gyulafehérvári kanonokot; Kovács Antal brassói plébánost; Schlauch Ignác nagyszebeni plébánost. Schlauch mellett különösen Schwarzenberg herceg, Erdély katonai és polgári kormányzója emelt szót, Kovács püspök viszont tiltakozott ellene, és a primás szerint ezt a tiltakozást figyelembe kellene venni.⁵⁵

Thun szerint Biró, Daróczy, Deáky, Fogarasy, Győrffy, Kedves és Kovács részben kevésbé alkalmas, részben életkoruk és politikai téveszméik miatt nem javasolhatók. Fábry és Hoványi csak kisebb püspökségek irányítására lenne alkalmas, így a választást Haynald és Schlauch között kell eldönteni. A miniszter Haynaldot támogatta kiváló képzettsége, széleskörű nyelv- és szakismerete, a primási irodában szerzett tapasztalatai és 1849-ben tanú-

⁵⁰ *cum jure successionis* – az utódlás jogával (lat.)

⁵¹ Veszprémi Pál (1792–1852) nagyprépost, püspöki vikárius. Ferenczi Sándor: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára. Jakubinyi György érsek előszavával.* Budapest–Kolozsvár, 2009. 445.

⁵² Pakó János (1814–1887) szentszéki ülnök, püspöki titkár. 1853-ban megkapta a kolozsmonostori plébániát. Ferenczi: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, 363.

⁵³ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 11. M. R. Z. 1851:2830.

⁵⁴ Noha a javaslat nem említi, de Haynald személyét Simor János, a kultuszminisztérium osztálytanácsosa javasolta. Lakatos: *Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége*, 106.

⁵⁵ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 11. M. R. Z. 1851:2830.

sított hűségéért. Az esztergomi és a kalocsai érsek nem ajánlja Schlauchot, és Haynald valószínűleg jobban hozzá tudna járulni Erdélyben a klerikusok felneveléséhez is. Mivel Kovács megelégedne nyugellátással, tekintve, hogy a püspökség jövedelme évi 20 000 forint, az előterjesztő szerint e jövedelmeket át lehetne adni a koadjutornak azzal a kötelességgel, hogy Kovács évi 4000 forint nyugellátásban részesüljön. Ferenc József 1851. szeptember 9-én kinevezte Haynaldot erdélyi segédpüspökké.⁵⁶

A kinevezést követő prekonizációra viszont még várni kellett, mert Kovács püspök lemondatásának szándéka, illetve az új püspök joghatóságának kérdése súlyos bonyodalmakhoz vezetett Róma és Bécs között, annak ellenére, hogy a püspöki processzus kapcsán nyilatkozó tanúk – köztük Scitovszky is – rendkívül elismerően szóltak a jelöltről, és alkalmasnak tartották a püspökség betöltésére.⁵⁷ Schwarzenberg herceg, Erdély katonai és polgári kormányzója 1851. december 24-én a miniszterelnöknek címzett feljegyzésében rámutatott, hogy az 1850. július 10-én kelt határozat, amellyel a lelkészek purifikációs eljárását elvonták a hadbíróságoktól, és a püspökökre bízta, továbbá az 1850. április 18-án kelt pátens, amely a lelkési joghatóságot helyreállította, az erdélyi katolikus papság vonatkozásában igen nagy hátrányokkal járt. A papi igazolóbizottság még a súlyosan kompromittálódott papokat is igazolta Erdélyben, ezek a lelkészek a legjobb javadalmakat kapják, miközben a jó érzelműeket üldözik. A helyzet a lelkészkedő papság körében, továbbá a szemináriumokban és a paptanárok között sem jobb, amint azt a kormányzervekkel szembeni növekvő ellenállás mutatja. A katonai és polgári kormányzó ugyan azzal számol, hogy Haynald megérkezését követően javulni fog a helyzet, de kifejtette, olyan komoly problémák vannak, hogy Haynald feladata nehezebb lesz, mint gondolták. A koadjutor a legjobb akarat mellett sem lesz abban a helyzetben, hogy segíteni tudjon, mivel a papság és a tanítói kar a népre és a fiatalságra igen nagy hatást gyakorol. Schwarzenberg szerint ezért felül kell vizsgálni az egyházi hatóságok által könnyelműen kiállított purifikációs iratokat mind a fő-, mind pedig az alsópapság körében, a nyilvános iskolák és kollégiumok tanáraihoz hasonlóan. Legalább a magukat súlyosan kompromittáltakat ki kell zárni a hivatalos működésből, akiknek alkalmazása általános botrányt okoz. A kormányzó katonai purifikációs bizottságok felállítására kért engedélyt, amelyek az ügyeket gyorsan megtárgyalhatnák.⁵⁸

Thun a nehézségekről jelentést készített öfelségének, amelyre ő 1852. február 1-jén válaszolt. A fő baj Kovács püspök öregségből fakadó gyengeségében rejlik, fejtegette Thun, Haynald kinevezésének életbe léptetésével, akinek az ügye már a Római Szentszék előtt van, a kormányellenes pártot ártalmatlanná lehetne tenni. Bach belügyminiszter már 1850. december 22-én figyelmeztette őt a forradalmi érzelmű papságra. A kormánynak mindenképpen fenn kellene tartania a törvényes rendet, a bizalomra méltatlan papokat a lelképász-torkodástól távol kell tartani, egy ennek megfelelő utasítást fog kibocsátani a kormányzóhoz. A Kovács lemondásával kapcsolatos törekvések mindeddig nem jártak sikerrel, mert a püspök nem akar visszavonulni és a koadjutornak átadni a megye vezetését. Thun azonban úgy gondolta, hogy a kormányzó személyes befolyásával rá tudja bírni a püspököt a lemondásra, különben a politikailag érintett, illetve érdemtelenül javadalomhoz jutottakat politikai rendszabályokkal kell eltávolítani, sőt az 1850-ben felfüggesztett hadbírószági eljárásokat is újra kellene kezdeni. A kultuszminiszter ezzel egy időben megkereste a miniszterelnököt, hogy ismételten elé tárja bizonyítékait, milyen fenyegető az egyházi és a politikai

⁵⁶ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 11. M. R. Z. 1851:2830.

⁵⁷ Tóth Tamás: *Haynald Lajos bíboros püspöki processzusi a vatikáni titkos levéltárban*. *Deliberationes*, 6. évf. (2013/2 – 2014/1.) 196–214.

⁵⁸ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M. R. Z. 1852:366.

rendre egyaránt Kovács püspök alkalmatlansága, és ez alkalommal Haynald kinevezését minden lehető eszközzel sürgette.⁵⁹

1852. október 24-én Thun megkönnyebbülten jelentette a miniszteri konferenciának, hogy Kovács Miklós október 15-én Kolozsváron meghalt, így Haynald teljes püspöki hatalommal veheti át az egyházmegye kormányzatát. Hozzáfűzte, hogy „Haynald ez alkalommal ismét kötelezte magát, hogy püspöki hivatala kívánalmainak, ugyanúgy, mint a császári kormány követeléseinek legjobb tudása és lelkiismerete szerint meg fog felelni”.⁶⁰

Haynald püspökké szentelésére így csak 1852. augusztus 15-én került sor Esztergomban, püspökségét pedig ugyanazon év október 15-én foglalhatta el. A fiatal, harminchat éves püspök rendkívüli energiával látott munkához, bejárta egyházmegyéjét, kiváló beszédeivel és körleveleivel eloszlatta azt az idegenkedést, amellyel hívei fogadták. Amikor 1856-ban Johann Kempen von Fichtenstamm báró rendőrminiszternél járt, és egyúttal további híradásokra tett ajánlatot, már erősen kritizálta az erdélyi helytartóságot és Karl Schwarzenberg herceg kormányzót. Kempen viszont felismerte a személyiségében rejlő veszélyeket. „Fiatal, tüzes, valószínűleg harsány, és amint ő maga mondja, szókimondó” – vetette papírra első benyomásait Haynaldról Kempen.⁶¹ Viale Prelà nuncius 1853. december 9-én nagy aggodalommal tett jelentést az erdélyi püspökség súlyos állapotáról, ahol a katolikusok protestáns és ortodox hívők között élnek, és egyúttal a püspökség anyagi megerősítése érdekében is lépéseket tett.⁶²

Az újonnan kinevezett püspök számos intézményt és alapítványt hozott létre, így például a csíksomlyói tanítóképzőt. A kormány számára erdélyi működése szörnyű csalódással végződött. 1860-tól kezdve ugyanis Haynald határozottan az unió mellett nyilatkozott, és akadályozta az erdélyi országgyűlés összehívását. 1863-ban, amikor mégis összeült az erdélyi országgyűlés, az ellenzéki képviselőkkel együtt ő is távol maradt az ülésektől. Ellenállt a császári kormányzat nyomásának, amikor politikai agitáció miatt számos papot és tanárt fel akartak függeszteni. Ennek eredményeképpen 1863. december 31-én lemondatták püspökségéről, a pápa pedig 1864. szeptember 22-én címzetes karthágói érsekké nevezte ki. Nem maradt azonban sokáig Rómában, mivel a magyar kormány javaslatára Ferenc József 1867-ben kalocsai érsekké nevezte ki, s május 17-én már a prekonizációja is megtörtént.⁶³

1851. július 12-én elhunyt Nádasdy Ferenc gróf kalocsai érsek. A kormány nem akarta sokáig halogatni utóda kinevezését, Thun már július 22-én referált a minisztertanácsnak a szóba jöhető papokról. Geringer kormányzó a következő püspököket ajánlotta: Hám János szatmári püspököt, akit buzgó és igazán vallásos életmód jellemez. Noha püspöksége sokáig a forradalmi üzemek helyszíne volt, „példamutató fordulata” és tanítása hozzájárult ahhoz, hogy az ottani klérusból csak nagyon kevesen kompromittáltak magukat. Palugyay Imre nyitrai püspököt; feltéve, hogy Haulik itt már nem kerülhet szóba, Karner Antal győri püspököt.

Magyarország primása Hámot, Palugyayt és Haulikot részben előrehaladott koruk, részben más okok miatt jelenlegi állomáshelyükön szerette látni, és a győri, illetve a kassai

⁵⁹ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M. R. Z. 1852:366.

⁶⁰ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 18. M. C. Z. 1852:3427.

⁶¹ Mayr, Josef Karl (Hrsg.): *Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1849 bis 1859*. Wien–Leipzig, 1931. 393–394.

⁶² Lukács: *The Vatican and Hungary*, 469–470.

⁶³ Lakatos: *Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége*, 107–113.; Marton József: *Az Erdélyi /Gyulafehérvári/ egyházmegye története*. Gyulafehérvár, [1993.] 134–137.

püspököt, Karnert, illetve Kunsztot javasolta. Ezzel a javaslattal Bartakovics Béla egri érsek is egyetértett.⁶⁴

Az előterjesztés szerint a Kalocsa-Bácsi Érsekség 120 négyzetmérföldön terül el és 359 707 latin szertartású római katolikus hívőt számol. A magyar nyelv ismerete 72, a németé 44, az illíre 31 plébánián szükséges. Ebben az egyházmegyében is voltak lelkészek, akik a „felkelők harácsolásaihoz” fegyverrel a kezükben csatlakoztak. A helyzet javításához erős kézre és évenkénti főpapi vizitációkra van szükség. A kinevezendő érseknek 134 099 ortodox, 50 104 evangélikussal, 36 343 reformátussal és 10 071 zsidóval is együtt kell élnie; alapos teológiai képzettségre és magas fokú pasztorális bölcsességre lesz szüksége, illetve a német, a magyar és az illír (horvát) nyelv ismeretére. Mivel Palugyay és Hám úgy nyilatkoztak, hogy nem tudnák átvenni az érsekség vezetését, Karner és Kunszt között kell választani. Kunszt a Pázmáneum rektora volt, azután az esztergomi kerület általános helyettese, majd Kopácsy érsek halála után, a nehéz időkben az érsekség általános káptalani helynöke. Ezután a mostani prímás általános helyetteseként működött, végül 1850. április 2-án nevezték ki kassai püspöknek, ahol az egyház és az állam érdekében áldásosan működik. Németül és magyarul, s ha nem is horvátul, de szlovákul tökéletesen beszél. Karner a pesti szeminárium rektora volt, később a helytartótanács tanácsosa, majd főtanácsosa, 1849. október 27-én nevezték ki győri püspökké, ahol munkáját nagy szorgalommal végzi. Németül és magyarul beszél, de sem horvátul nem tud, sem más szláv dialektust nem ismer.⁶⁵ Akár egyik, akár másik jelöltre nyugodtan rá lehetne bízni az egyházmegye vezetését, de mivel a pasztorális tevékenység a nyelvismerettel összefügg, a kultuszminiszter Kunsztot javasolta, annál is inkább, mivel az érsekséghez tartozó egyházmegyék nagyobb részt szláv kerületekből álltak, és ezek korábban panaszkodtak elhanyagolásuk miatt. Mivel Kunszt minden szükséges tulajdonsággal rendelkezett, a miniszter kérte kinevezését, amit a minisztertanácsot követően 1851. november 30-án Ferenc József meg is tett.⁶⁶

Kunszt érsekként a kalocsai gimnáziumot elvette a piaristáktól, és 1860-ban átadta a jezsuitáknak, mellette konviktot létesített. Letelepítette Kalocsán a Miasszonyunkról elnevezett Szegény Iskolanővéreket is. E két reformmal megvetette Kalocsa kulturális felemelkedésének az alapját. A nővérek idővel az elemi iskola mellett polgári iskolát, óvónő-, majd tanítóképzőt is létesítettek. 1863-ban tartományi zsinatot hívott össze, amelyen elítélték a szabadelvű tanításokat, és az egyházi fegyelem megerősítése érdekében több határozatot is hoztak.⁶⁷ A bécsi kormány és az uralkodó is elégedett volt tevékenységével: 1853-ban valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki, 1855-ben a Szent Lipót-rend, 1864-ben pedig a Szent István rend nagykeresztjével tüntették ki.⁶⁸

Püspöki kinevezések 1852-ben

A megürült kassai püspökség betöltésére már 1852-ben sor került. A választás Fábry Ignácra esett, akinek a neve a korábbi kinevezések során sokszor felmerült, de végül mindig másra esett a választás. 1851. március 4-én, a Csanádi püspökség betöltése kapcsán Thun kiemelte, hogy Fábry nem elég erős karakterű pap, hiszen 1848-ban, amikor az ottani pap-

⁶⁴ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 14. M. R. Z. 1851:3536.

⁶⁵ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 14. M. R. Z. 1851:3536.

⁶⁶ ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 14. M. R. Z. 1851:3536.

⁶⁷ Winkler Pál: *A Kalocsai és Bácsi érsekség. Történeti összefoglalás*. Kalocsa, 1926. 43–45.; Török József – Legeza László: *A Kalocsai érsekség évezrede*. Budapest, 1999. 32.

⁶⁸ Lakatos Andor (szerk.): *A Kalocsa-Bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923*. Kalocsa, 2002. 14.

ság forrongott, lemondott az általános püspök-helyettesi méltóságáról, ráadásul túlságosan öreg.⁶⁹ 1851. április 12-én a váci és a székesfehérvári püspökség betöltése kapcsán ismét a jelöltek között szerepelt, Balassa Gábor szombathelyi püspök javasolta, illetve Scitovszky János arra az esetre, ha a kormány nem bízott volna eredeti jelöltjeiben, de végül ismét nem ő lett a befutó.⁷⁰ 1851. augusztus 12-én, az erdélyi segédpüspök kinevezése során a kultuszminiszter már kedvezőbb képet festett róla. Kifejtette, hogy Fábry Ignác csanádi és Hoványi Ferenc nagyváradai kanonokok csak egy kisebb püspökség irányítására lennének alkalmasak.⁷¹

A kultuszminiszter felszólította a magyarországi helytartót, az esztergomi és a kalocsai érsekeket, valamint a rozsnyói, a szepesi és szatmári püspököket, hogy a megüresült püspökség élére javasoljanak olyan személyeket, akikre azt nyugodtan rá lehet bízni. Hám János szatmári és Zabojszky László szepesi püspök úgy nyilatkozott, hogy nem tud ilyen személyt felterjeszteni. A többiek tizenegy papot javasoltak: Árosy József kassai kanonokot; Bíró László szatmári kanonokot; Fábry Ignác csanádi kanonokot; Girk György kalocsai kanonokot; Marczényi Mátyás kassai kanonokot; Markovics Márton rozsnyói kanonokot; Nehiba János kalocsai kanonokot; Krajcsik János nyitrai kanonokot; Krautmann József esztergomi kanonokot; Susich György győri nagyprépostot és végül Viber József esztergomi kanonokot. Štefan Kollárscsik rozsnyói püspök Fábryt, Vibert, Marczényit, Árosyt és Markovicsot ajánlotta, azzal a megjegyzéssel, hogy Fábry, kiváló tulajdonságai mellett, korábbi szolgálatai során megszerzett nyelv-, hely- és személyismerete folytán a Kassai püspökség vezetésére különösképpen alkalmasnak tűnik. Hasonlóan nyilatkozott Bartakovics Béla egri érsek is Fábryról, aki még Girket, Nehibát és Bírókat javasolta. Kunszt József kalocsai érsek is megerősítette Fábry kiemelkedő kegyességét, tudását és példamutató életmódját. Scitovszky János esztergomi érsek is ezért javasolta Fábryt az első helyen, őt követte Krautmann a második és Krajcsik a harmadik helyen. Karl Geringer, Magyarország ideiglenes kormányzója is megerősítette, hogy Fábry mind tulajdonságai, mind tántoríthatatlan hűsége miatt, ami „a szerencsétlen forradalom időszakában” kiállta a tűzpróbát, kiváltképpen méltó legfelsőbb kegyre.⁷² Ő azon kevesek közé tartozik, akik erőt, tudást és jóakaratot összekapcsolva az egyház és az állam érdekében tevékenykedhetnek püspöki hivatalukban. Geringer azonban az akkor már elhunyt Balassa Gábor szombathelyi püspök véleményét osztva Susichot ajánlotta az első helyen.⁷³

A kassai püspöknek Thun szerint a szláv (szlovák), a magyar és a német nyelvet kell ismernie. A tizenegy jelölt közül Fábryt mindenki egyhangúlag ajánlotta. Mivel ő éveken át a kassai püspök titkára volt, és monoki plébánosként is szolgált a Kassai egyházmegyében, birtokában van a kormányzáshoz szükséges ismereteknek. Ugyan már hatvan éves, de erőteljes testfelépítésű, és jó egészségnek örvend. Életmódja példamutató, és általános tisztelet és szeretet övezi a Kassai egyházmegyében. Hűségét és ragaszkodását a császárhoz, illetve a felséges dinasztiaéhoz a felkelés időszakában, a gyakorlatban is próbára tették. A kultuszminiszter ezért Fábryt javasolta kinevezésre, s a minisztertanács után, 1852. február 5-én Ferenc József kinevezte kassai püspöknek.⁷⁴

⁶⁹ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M. R. Z. 1851:765.

⁷⁰ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1851:1252.

⁷¹ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 11. M. R. Z. 1851:2830.

⁷² Vagyis az előterjesztés épp az ellenkezőt tartalmazta, mint a Csanádi püspökség esetében.

⁷³ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 2. M. R. Z. 1852:325.

⁷⁴ ÖStA HHStA Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 2. M. R. Z. 1852:325.

Fábry 1792. július 28-án, Sátoraljaújhelyen született, édesapja kincstári tisztartó volt. Püspöke – felismerve tehetségét – a pesti központi szemináriumba küldte tanulni, ahol doktori oklevelet szerzett. Szabó András püspök mellett szertartó, majd 1817-től püspöki titkár lett. 1821-től Monokra került plébánosnak, s új ordináriusa, Csech István már 1829-ben kanonikká akarta kineveztetni, az uralkodó azonban másként döntött. 1834-ben az egri érsekség korábbi titkárát, Lonovics Józsefet csanádi püspökké nevezték ki, aki magával vitte Fábryt új egyházmegyéjébe. Gyorsan emelkedett a ranglétrán: irodaigazgató, kanonok, bulchi apát, majd 1838-ban már püspöki helynök, 1843-ban pedig bosoni címzetes püspök volt. Lonovics becsülte és nélkülözhetetlennek tartotta munkáját, már az 1840-es években felmerült a neve a rozsnyói püspökségre esélyes jelöltek között. 1847-től a nagyváradi tankerület főigazgatója, egy évvel később a püspökök által felállított, oktatási reformokkal foglalkozó bizottság tagja.⁷⁵

Fábry Lonovicsnál is konzervatívabb felfogású pap volt, aki nem nézte jó szemmel a márciusban elkezdődött változásokat és ennek következtében több ízben le akart mondani vikáriusi hivataláról, egészségi állapotára és tanulmányi főigazgatói hivatalával járó sok teendőjére hivatkozva. Lonovics végül 1848. augusztus 27-én felmentette, és javaslatának megfelelően Róka József éneklőkanonokot nevezte ki általános helynökének, aki a temesvári haditanács ellenséges magatartása miatt ősszel Makóra tette át hivatalát.⁷⁶ Ugyanakkor Lonovics már 1848. december 1-jén Fábry Ignácot is kinevezi helynökévé, oly módon, hogy „egymás iránt nem alárendelt, hanem koordinált állásban fognak lenni”.⁷⁷ 1849 januárjában a püspök már sürgette Róka Temesvárra történő visszatérését, amit az megtagadott, a Szegedre utazó Fábryt viszont a magyar hatóságok tartóztatták le Kiszomboron. Hadbírószág elé került, de nem ítélték el, így 1849 augusztusában ismét átvehette az egyházmegye kormányzatát.⁷⁸ Fábry Ignácot 1850. március 20-án a csanádi káptalan általános helynökké választotta. Ferdinand Mayerhofer tábornok, a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánóság kormányzója és Alexander Bach belügyminiszter is támogatta Fábryt, az uralkodó 1850. április 10-én hagyta jóvá kinevezését.⁷⁹

Miután 1852. február 5-én püspökké nevezték ki, rövid ideig káptalani helynökként irányította a Kassai püspökséget is, november 30-án szentelték, és ettől kezdve püspöki joghatósággal kormányozhatta egyházmegyéjét. Eddigi ismereteink szerint Fábry is jó választásnak bizonyult a kormány szempontjából: 1855-ben pápai trónállóvá, 1857-ben valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. 1865-ben aranymiséje alkalmából a vaskorona rend első osztályával tüntették ki.⁸⁰ Az 1850-es évek első felében ugyanakkor keményen ellenállt, amikor a világi hatóságok egyházkormányzati ügyekbe próbáltak beavatkozni. Albrecht főherceg, Magyarország katonai és polgári kormányzója 1852. november 26-án Fábry Ignác

⁷⁵ Szokolszky Bertalan: *A százéves kassai püspökség. 1804–1904*. Kassa, 1904. 85–90. Szokolszky kutatásaira épülnek a szlovák nyelvű életrajzok is, például Čizmar, Marián: *Páslí zverené im stádo. Košickí biskupi v rokoch 1804–2004 [Őrizték a rájuk bízott nyáját. Kassai püspökök 1804–2004]*. Prešov, 2006. 151–154.

⁷⁶ Temesvári Egyházmegyei Levéltár Personalien, Róka József 1848:1521.

⁷⁷ Temesvári Egyházmegyei Levéltár Personalien, Róka József 1848:1741 mellett.

⁷⁸ Zakar Péter: *A Csanádi egyházmegye kormányzata 1848–1849-ben*. Aetas, 26. évf. (2011) 4. sz. 82–101.

⁷⁹ ÖStA HHStA Kabinettskanzlei, Vorträge Kt. 4. M. R. Z. 18501332. Kletečka, Thomas – Schmiel-Kowarzik, Anatol (Hrsg.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrathes 1848–1867. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Band 2. 8. Jänner 1850 – 30. April 1850*. Wien, 2005. 286–287.

⁸⁰ Szokolszky: *A százéves kassai püspökség*, 111.

kassai püspökhöz intézett levelében Ján Andrászik bártfai plébános eltávolítását követelte iszákossága és botrányai miatt.⁸¹ Fábry vizsgálatot rendelt el az ügyben, majd a vádlott ártatlanságának kiderítését követően, 1853. január 31-én válaszolt a kormányzó megkeresésére. Az Andrászikkal kapcsolatban közölt vádak megalapozatlanoknak nyilvánította, és határozottan védelmébe vette plébánosát.⁸²

Ettől eltekintve mind a magyar, mind az annak eredményeit szlovák nyelvre átültető szakirodalom kiemeli, hogy az új püspök szerepet játszott a Zemplén és Sáros megyékben mutatkozó szociális elégedetlenség elfojtásában. Még az '50-es években végiglátogatta egyházmegyéjét, amelyben 31 új templomot és kápolnát építtetett. Restauráltatta a Szent Erzsébet dómot, és gondja volt az oktatás fejlesztésére is. A miskolci tanítóképzőt áthelyeztetette Kassára, majd 1860-ban egy női tanítóképző is megkezdhette működését. Gondját viselte a falusi iskoláknak is. Előmozdította a kassai vértanúk szentté avatását, és sokat adakozott jótékony célokra. Hosszas betegség után, 1867. június 24-én hunyt el.⁸³

A Szombathelyi püspökségnek Balassa Gábor halála (1851. aug. 11.) után másfél évig kellett várni az új főpásztorára. Thun 1852. augusztus 20-án kelt előterjesztése szerint a Szombathelyi egyházmegye 108 plébániából áll, amelyek többnyire magyar nyelvűek, részben német, részben szláv nyelvismertre is szükség van. A német hívők nagyon szoros kapcsolatban állnak a protestánsokkal, így nagyon gondos lekipásztori munkát igényelnek. A magyarországi püspökök és érsekek, valamint Magyarország ideiglenes kormányzója 39 papot tartott alkalmas jelöltnek. Szaniszló Ferenc nagyváradi latin szertartású püspök Girket, Fábryt, Hoványit és Szenczyt, elismerően szólva Simor Jánosról és Peitler Antalról is.⁸⁴ Štefan Moyses (Moyzes) beszercebányai püspök Bedcsula Tamás kalocsai mesterkanonokot ajánlotta. Karner Antal győri püspök Hoványit, Zichyt javasolta, továbbá nagyrabecsüléssel említette Szenczyt. Štefan Kollárscsik rozsnói püspök Vibert, Liptayt, Fábryt, Fogarasyt, Deákyt, Susichot, Bezerédyt javasolta, elismerően szólva Máriaassy Gábor egri kanonokról, Peitlerről, Zichyről és Sárkányról. Ranolder János veszprémi püspök Bezerédyt, Marklt, Korizmicst és Peitlert, Hám János szatmári püspök Lipovniczky Istvánt,⁸⁵ Molnárt, Körmöczyt és Birót javasolta. Palugyay Imre nyitri püspök a Girk, Fábry, Roskoványi sorrendet állította fel, és elismerően szólt Krajcsikról is. Zabojszky László szepesi püspök jelöltjei: Girk, Szenczy, Peitler, Hoványi, Fábry, Krautmann és Viber voltak. Kunszt József kalocsai érsek Fábryt, Sárkányt, Durguthot, Árosyt és Szenczyt, míg Bartakovics Béla egri érsek Girket, Lakyt, Szenczyt, Nehibát, Birót, Durguthot és Szajbélyt⁸⁶ hozta szóba. Scitovszky Deákyt, Vibert, Zichyt és Simort, míg Albrecht főherceg Susichot, Girket, Fábryt, továbbá Weinhofert,⁸⁷ Zichyt és Forgáchot.⁸⁸

⁸¹ Arcibiskupský archív v Košiciach (a továbbiakban: AACass – Archivum Archidioecesis Cassoviensis) Kosišické biskupstvo (KB) Spisy do r. 1882. Personalien Joannes Andrászik 1852:2098.

⁸² AACass KB Personalien Joannes Andrászik 1853:243.

⁸³ Szokolszky: *A százéves kassai püspökség*, 100–111.; és ennek nyomán Čizmár: *Pásli zverené im stádo*, 154–163.

⁸⁴ Simor és Peitler a bécsi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársai voltak.

⁸⁵ Hám politikai tájékozottságára jellemző javaslat, mivel Lipovniczkyt éppen 1852 tavaszán ítélték börtönbüntetésre a szabadságharcban játszott szerepe miatt. HL Absz. ir. Pozsonyi cs. kir. hadbírótság 1850-2-450.

⁸⁶ Szajbély Henrik (1804–1886), ekkor a Pázmáneum rektora volt.

⁸⁷ Weinhofert József (1778–1859) pinkafői esperes-plébános.

⁸⁸ ÖStA HHStA Kabinettskanzlei, Vorträge Kt. 13. Minister-Conferenz-Kanzlei (M. C. Z.) 1852: 2556.; Forgách Ágoston (1813–1888) ekkoriban Scitovszky oldalkanonoka volt.

A javaslatba hozott papok ilyen nagy száma már a jelölés értelmét is megkérdőjelezte, és széleskörű mozgásteret biztosított Thun számára. A kultuszminister több jelöltet részben előrehaladott életkoruk, részben képzettségük hiánya, részben pedig erkölcsi (értsd: politikai) fogyatékoságok miatt zárt ki a jelöltek közül. Volt, akinek papi karakterét hiányolta, másoknál a magyar nyelv hiányát tette szóvá, végül „a minden vonatkozásban megfelelő” Simor munkáját minisztere nélkülözhetetlennek minősítette a minisztériumban. Az alkalmas jelöltek közül Hoványi nem óhajtotta átvenni egy püspökség irányítását, Szabélyból az előterjesztő szerint hiányzott a vezetéshez szükséges szilárdság, Sárkány pedig nem tudott németül. Thun végül Szenczy Ferenc apát-kanonok mellett foglalt állást, aki a kalocsai és az egri érsek, továbbá a nagyváradi, a győri és a szepesi püspök javaslatában is szerepelt. Feltűnő, hogy Scitovszky nem támogatta a jelöltségét. Szenczy az előterjesztő szerint tanárként, majd rektorként széleskörű tapasztalatokkal rendelkezett a papság neveléséről és képzéséről, konzisztórium tanácsosként ismerte az egyházmegye kormányzati ügyeit, személyzeti helyzetét és helyi jellemzőit. Feddhetetlen papi életmódjával általános tiszteletet vívott ki magának, hasonlóan kétség sem fért a trón iránti hűségéhez és odaadáshoz.⁸⁹

Ferenc József 1852. szeptember 4-én nevezte ki – az előterjesztésnek megfelelően – az új püspököt. Szenczy Szombathelyen született 1800. szeptember 17-én, polgári családban. Tehetsége révén ő is a pesti központi szemináriumban tanult. Felszentelését (1823) megelőzően már tanulmányi felügyelő a szombathelyi szemináriumban, utána pedig a dogmatika tanárává nevezték ki. Jó szónok volt, néhány prédikációja nyomtatásban is megjelent. Rendszeresen publikált cikkeket a *Religio és Nevelés*ben és más lapokban is. 1845-től címzetes, 1850-től valóságos kanonok és a szeminárium rektora volt.⁹⁰

1853. június 29-én Karner Antal győri püspök szentelte Johann Michael Leonhard tábori püspök és Deáky Zsigmond címzetes püspök segédletével. Ez alkalommal tartott beszédében „különösen arra a veszedelmes, forradalmi tanra hívja fel figyelmünket, amely szembehelyezkedik az isteni tekintéllyel mely engedelmességet és semmiféle erényt nem akar elismerni”. Egy év alatt beutazta egyházmegyéjét, és majd minden plébánián bérmált. Az egyházi vagyon célszerű kezelése érdekében több rendeletet adott ki. Nagy tisztelője volt a szeplőtelenül fogantatott Szűzanyának. Fontosnak tartotta, hogy papjai lelki gyakorlatokon vegyenek részt. Támogatta a Szent István Társulat munkáját, 1855. április 24-én felszólította híveit, hogy lépjenek be az egyesületbe. A hanyag lelkipásztorokkal szemben viszont szigorúan járt el. Ellenezte a magyarországi püspökségek beolvasztását az osztrák püspökségek közé és a primási jogkör megnyirbálását. Felkarolta az elaggott papok ügyét, akiket egy alap létrehozásával is támogatott. 1857. augusztus 11-én székvárosában fogadta az uralkodót, és „Te Deum”-ot mondott a székesegyházban. Ez alkalommal a püspökváron a következő felirat díszelgett: „a király vidám tekintete boldogság, kegyelme hasonló a tavaszi esőhöz”. 1858-ban részt vett a tartományi zsinaton. Szívén viselte a kispapok ügyét, gyakran társalgott velük, évenként hat db aranyat osztott ki különböző pályázatokra. Az abszolutisztikus korszakban, különösen a konkordátum megkötése, 1855 után politikával nem foglalkozott. 1861-ben látható örömmel indult el az országgyűlésre. Szombati estéken Nagy János teológiai tanárral és Königsberger Ede rabbival az ószövetségi szentírás nehezebb részéről beszélgetett. Életének utolsó éveit Vasváron, visszavonultságban töltötte. 1868 áprilisában a király kinevezte valóságos belső titkos tanácsosává. 1869. február 19-én

⁸⁹ ÖStA HHStA Kabinettskanzlei, Vorträge Kt. 13. M. C. Z. 1852: 2556.

⁹⁰ Géfin Gyula (szerk.): *A Szombathelyi egyházmegye története (1777–1929)*. II. k. Szombathely, 1929. 31–35.

halt meg. Élete tipikus példája az udvarhú magyarországi püspököknek, akik csalódottak voltak a konkordátum miatt.⁹¹

1851. szeptember 16-án változás történt a pécsi egyházmegye kormányzatában is. Lejárt ugyanis az a két éves időtartam, amíg Scitovszky engedélyt kapott a pécsi egyházmegye jóvedelmének élvezetére. Ezzel együtt kormányzati feladatai is megszűntek, így a pécsi káptalan Farkas József éneklőkanonokot választotta meg káptalani helynöknek. Thun 1852. február 17-én a választás jóváhagyását javasolta, mivel az új helynök az állam és az egyház érdekei szempontjából megfelelő választásnak tűnt. Ezt az álláspontot nemcsak minisztertársai, hanem 1852. március 8-án az uralkodó is magáévá tette.⁹²

A pécsi püspök kinevezését a szombathelyivel együtt tárgyalta a miniszteri konferencia. A javaslattevők listáin is sok azonos név szerepelt. Palugyay Imre Farkas Imre székesfehérvári püspök áthelyezését is szóba hozta, ezt azonban Thun nem tartotta célszerűnek. Simor kapcsán pedig ismét az előterjesztő volt az, aki minisztériumában nélkülözhetetlennek tartotta munkáját. A végül kinevezést kapó Girk György a javaslattevők többségénél szerepelt. Őt ajánlotta az esztergomi, a kalocsai és az egri érsek, továbbá a veszprémi, a győri és a váci püspök is. Így azután Thun is Girk György címzetes püspök és kalocsai nagyprépost mellett foglalt állást. Kiemelte, hogy a jelölt alkalmas egy püspöki hivatal betöltésére, hiszen mintapéldánya a szentéletű és egyházas érzületű papnak, helyes forradalom alatti magatartása miatt elismerésben részesült. Ötvenkilenc éves, de egészséges és erős, így képes az egyházlátogatásokkal kapcsolatos kötelezettségeit ellátni, továbbá ismeri az egyházmegyében használatos nyelveket. Kinevezésére – Szenczyével egyetemben – 1852. szeptember 4-én került sor.⁹³

Girk György Baján született 1792. április 22-én, apja halászmester volt. Teológiát Kalocsán és Pesten tanult, 1815-ben pappá szentelték, és harmincnégy évesen már kanonok volt. 1838-ban lett címzetes püspök és kalocsai érseki helynök. Szigorúan udvarhú püspökként közbenjárására 1856-ban újra megnyílt a Pécsi Püspöki Tanítóképző, 1860-ban pedig kisszemináriumot alapított, és letelepítette székvárosában az Irgalmas Nővéreket is. Több templomot, valamint kápolnát építtetett egyházmegyéjében. 1860. december 12-én kelt körlevelében úgy fogalmazott, hogy a „honfiúi erények között első helyen áll: a törvényes apostoli király iránti őszinte tisztelet és szeretet”. 1863-ban valóságos belső titkos tanácsos-sá nevezték ki, egyházmegyéjében pedig zsinatot tartott, amelyen megújították a papság hűségét az egyházhoz, meghatározták a szentségek kiszolgáltatásának módját és az egyházi liturgiát, zenét, valamint szabályozták a káplánok, plébánosok és esperesek feladatkörét. Életének utolsó éveit Budán a ferencesek kolostorában töltötte, ott is halt meg 1868. november 24-én.⁹⁴

Összefoglalás

Az 1851–1852-es püspöki kinevezések áttekintése során kiderült, hogy Magyarországon nem következett be a kiválasztási szempontokban olyan mértékű változás, mint az örökös tartományokban. A fő szempont továbbra is a politikai megbízhatóság, a nyelvtudás, az életkor és a lelkipásztori tapasztalat volt. A jelöltek forradalomellenessége magától értetődő

⁹¹ Géfin: *A Szombathelyi egyházmegye története*, II. 35–57.

⁹² ÖStA HHStA Kabinetsskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M. R. Z. 1852:548.

⁹³ ÖStA HHStA Kabinetsskanzlei, Vorträge Kt. 13. M. C. Z. 1852: 2556.

⁹⁴ Horváth István – Kikindai András: *Az önkényuralom és a dualizmus kora*. In: Sümei József (szerk.): *A Pécsi Egyházmegye ezer éve*. Pécs, 2008. 153–163.

volt, néhányukat (Haynald, Girk) kisebb atrocitás is érte 1848–1849-ben. Ugyanakkor a kinevezések során kevés figyelmet fordítottak a jelölteknek a tervezett konkordátummal kapcsolatos véleményére, így még a konzervatívok között is akadtak olyanok, akik nem értettek egyet az új egyházpolitikával (például Szenczy), sőt olyan is, aki nyíltan szembefordult a kormánnyal (Haynald). Megkönnyítette ezt a folyamatot, hogy az abszolutizmust akár az 1847-es közjogi alapon is el lehetett utasítani. A jelöltek számának emelkedésével (a szombathelyi egyházmegye élére például harminckilenc főt javasoltak) sikerült csökkenteni Scitovszky befolyását, és lényegében szabad kezet biztosítani a császári kormányzat számára. Az osztrák kormány a szabadságharcot követően egy feltétlen császárhű püspöki kart alakított ki, ugyanakkor a megtorlás papokat sem kímélő hulláma, a primási jogok csorbítása, a magyar püspökök önállóságának tervezett megnyirbálása, összességében a tervezett konkordátummal kapcsolatos nézeteltérések a magyarországi, az erdélyi és a bánági katolikus püspököket fokozatosan a rendszer ellenzékéhez közelítették.

PÉTER ZAKAR

The council of ministers and the appointment of Catholic bishops in Hungary, Transylvania, the Banat of Temesvár and the Serbian Voivodeship II, 1851–1852

In 1851-52, the Church's political environment in which bishops were appointed was radically transformed. In the hereditary lands growing attention was paid to the support of the new Church policy when bishops were appointed. However, Hungarian bishops protested against the curbing of their primate rights and were against the plan to extend the effect of a future concordat to Hungary as well.

Leo Thun, the Minister of Education, who took over Church politics from Interior Minister Alexander Bach, tried to extend his leeway by involving more and more Hungarian bishops in the nomination process. This left less leeway for Archbishop of Esztergom János Scitovszky, who had previously cooperated with the Interior Minister. In the case of the four examined appointments from 1851, Austrian politicians were looking for "strong personalities" capable of suppressing the elements sympathizing with the 1848-49 War of Independence in their diocese. At the same time, the appointment of Lajos Haynald as Bishop of Transylvania revealed the dangers inherent in this politics: the rejection of the war of independence did not automatically mean the simultaneous rejection of Hungarian constitutionalism.

In 1852, the appointment process became almost unfathomable due to the large number of candidates. It is interesting that the Hungarian governor gradually lost his influence on the nomination process. The bishops appointed in 1852 were unconditionally loyal to the court, but at least one such ordinary was also appointed whose activity in 1848 was not to their satisfaction (Ignác Fábry, bishop of Kassa). And the conservative Bishop of Szombathely, Ferenc Szenczy did not just reject Austrian Church politics in the 1850s, but he was apparently very happy to visit the parliament in 1861.